

УДК 332.33.332.05.12:339.9

Бурлака Н.І., к.е.н. доцент

Вінницький національний аграрний університет

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Світові тенденції використання земель сільськогосподарського призначення. Актуальні питання збереження землі, як основного джерела продовольства і сировини. Сільське господарство як одна з найважливіших сфер матеріального виробництва України. Проблемою у сфері земельних ресурсів і землекористування в Україні є неефективний розподіл наявного земельного фонду за цільовим призначенням.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, сільське господарство, земельний фонд, цільове призначення, світові тенденції.

Burlaka N.

WORLD EXPERIENCE OF LAND RESOURCES AGRICULTURAL APPOINTMENTS

World tendencies of the use of earths of the agricultural setting. Pressing questions of maintainance of earth, as a basic source of food and raw material. Agriculture as one of major spheres of financial production of Ukraine. A problem in the field of the landed resources and land-tenure in Ukraine is the ineffective distributing of the present landed fund on the having a special purpose setting.

Key words: earths of the agricultural setting, agriculture, landed fund, having a special purpose setting, world tendencies.

Бурлака Н.І.

МИРОВОЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ

Световые тенденции использования земель сельскохозяйственного назначения. Актуальные вопросы сохранения земли, как основного источника продовольствия и ресурсов. Сельское хозяйство как одна из важнейших сфер материального производства Украины. Проблемой в сфере земельных ресурсов и землепользования в Украине есть неэффективное распределение земельного фонда за целевым назначением.

Ключевые слова: земли сельхоз значения, сельское хозяйство, земельный фонд, целевое назначение, световые тенденции.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Аналіз забезпечення зростаючих потреб населення планети в продуктах харчування як у цілому, так і по окремих країнах показав, що приблизно до

60-х років минулого століття воно відбувалося майже виключно за рахунок постійного розширення площ землі в обробітку, що реально зумовило втілення в життя прогнозу Д. Рікардо щодо введення у виробництво все гірших і гірших за родючістю земель.

Нині людство використовує в сільському господарстві, у забудову міст і для промислових підприємств близько 3,8 млрд га землі, або майже 29% усієї території суші. При цьому безпосередньо у сільсько-господарському виробництві використовується 3,3 млрд га (орна земля та пасовища) з майже 5 млрд га таких земель, що вважаються зоною, придатною для сільськогосподарського виробництва. Урбанізована й промислова зони займають понад 470 млн га.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні питання використання земельних ресурсів і землекористування набули розвитку у працях таких зарубіжних учених, як: Т.М. Бургесс, І.Р.Вебстер, Д.Беккер, Н.Берг, Д.Хелмс, Р.Парке, Т.А.Вебер і Д.А.Маргхим. Значний внесок в удосконалення методів раціонального використання та розширеного відтворення земельних ресурсів країни внесли вчені країн СНД: Ю.Д.Білик, С.М.Волков, В.Г.В'юн, Д.С.Добряк, В.В.Дорофійенко, В.Г.Горлачук, Г.І.Горохов, О.Г.Мордвінов, І.В.Петенко, Л.Я.Новаковський, С.Ф.Поважний, А.Я.Сохнич, В.М.Федоров М.М.Трегобчук. Ці науковці обґрунтували принципи і методи відтворення земельних ресурсів. Проте проблеми використанням та охорони сільськогосподарських угідь, як основного джерела продовольства і сировини залишаються недостатньо опрацьованими і потребують подальшого дослідження.

Цілі статті: дослідити світові тенденції використання земель сільськогосподарського призначення.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головною тенденцією на світовому рівні є постійне розширення площ землі в обробітку, які з 1961 по 2003 рік зросли з 1277,6 млн га до 1402,3 млн га, або на 124,7 млн га. За розрахунками акад. В.М. Трегобчука при щорічному зростанні населення планети на 70–80 млн осіб і при середньосвітовій нормі 0,3 га ріллі на людину резерву земель – 1 млрд га вистачить усього на 35–40 років. Це пряме свідчення важливості збереження землі як головного, на нашу думку, фактора сталого розвитку людства. Якщо у стародавні часи ставлення до землі з боку держави було не як до ґрунту, що дає плоди, а лише як до вітчизни, що вкрита славою її оборонців, то нині питання збереження землі, як основного джерела продовольства і сировини, що відновлюються, дедалі більше стають наріжним каменем

внутрішньої політики держав. Але така політика притаманна поки що, як свідчить проведений нами аналіз статистичних даних ФАО, щодо використання земель сільськогосподарського призначення лише розвинутих країнам.

До аналізу нами було взято чотири розвинутих країни: США, Німеччина, Франція і Канада, а також чотири країни, що розвиваються: Китай, Індія, Аргентина і Бразилія.

Загальна площа сільськогосподарських угідь перших, нині становить 525,0 млн га, в тому числі 245,8 млн га орних земель, або 46,8% від площі угідь, а других, відповідно 1099,6 млн га, 359,8 млн га і 32,7%.

Як змінювалася політика використання земельних ресурсів в цих групах країн, починаючи з 2001 р., наочно показують дані табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка площ сільськогосподарських угідь та орної землі по країнах за роками, млн га

Країни	2001 рік		2006 рік		2007 рік		2008 рік		Відхилення по с.-г. угіддям 2008 +/- до 2001р.
	Сільгосп-угіддя	Орна земля	Сільгосп-угіддя	Орна земля	Сільгосп-угіддя	Орна земля	Сільгосп-угіддя	Орна земля	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Канада	67502	45880	67587	45113	67700	45100	67600	45100	98
Німеччина	17034	11813	16946	11866	16950	11877	16922	11933	-112
США	414944	175400	411030	170530	411128	170428	411200	170500	-3744
Франція	29631	18447	29503	18482	29418	18433	29242	18260	-389
Розвинуті країни									
Канада	67502	45880	67587	45113	67700	45100	67600	45100	98
Німеччина	17034	11813	16946	11866	16950	11877	16922	11933	-112
США	414944	175400	411030	170530	411128	170428	411200	170500	-3744
Франція	29631	18447	29503	18482	29418	18433	29242	18260	-389
Країни, що розвиваються									
Аргентина	128860	28000	132350	31500	133350	32500	132850	32000	3990
Бразилія	263465	58965	264500	61000	264500	61000	264500	61000	1035
Індія	180370	160288	179973	158720	179709	158114	179708	158145	-662
Китай	531266	120079	530875	118173	522567	109365	522544	108642	-8722
ЄС-27:	196732	112244	187729	108982	185958	108013	184852	107946	-11880
Світ	4941108	1382802	4905023	1389158	4888757	1377482	4883698	1380515	-57410
Україна	41385	32537	41284	32446	41266	32434	41292	32474	-93
Україна до ЄС-27:%	21,0	29,0	22,0	29,8	22,2	30,0	22,3	30,1	x
Україна до світу:%	0,84	2,3	0,84	2,3	0,84	2,4	0,85	2,4	x

Три країни з групи розвинутих скоротили як загальну площу сільськогосподарських угідь, так і площу орних земель: Франція, США, Німеччина, а Канада при збільшенні площі сільськогосподарських угідь, зменшила площі орних земель.

В групі країн що розвиваються Аргентина та Бразилія збільшили площі як сільськогосподарських угідь, так і орних земель.

Таким чином, по групі розвинутих країн, що мають вищий рівень

використання сільськогосподарських угідь, внаслідок діючих програм збереження земельних ресурсів іде цілеспрямована робота щодо зменшення площ орних земель. Зумовлено це тим, що приріст виробництва аграрної продукції набагато випереджає темпи приросту населення. Навпаки, країни, що розвиваються, змушені в результаті прискореного зростання чисельності населення вводити у використання дедалі більші й більші площі орної землі.

У цілому по групі розвинутих країн за 2001–2008 рр. площа сільськогосподарських угідь зменшилася. На протигагу група країн, що розвиваються, збільшила і площі сільськогосподарських угідь і орних земель. Природно, що через велику різницю як за чисельністю населення, так і за територією, на якій воно мешкає, між цими країнами існують значні розбіжності у площах сільськогосподарських угідь та орної землі на душу населення, що використовується для одержання сільськогосподарської продукції

Україна – одна із найбільших країн Європи. Її земельний фонд становить 60,35 млн га [8], що становить 5,7% території Європи та 0,5% площі земної кулі. Земельні ресурси України характеризуються високим біопродуктивним потенціалом, в структурі якого переважають родючі ґрунти чорноземного типу – 60,2% від площі орних земель [12, с. 24], що становить близько 7% світових запасів [3, с. 35]. Країна має унікальні можливості завоювати гідне місце на світових продовольчих ринках завдяки поставкам екологічно чистої продукції, оскільки володіє близько 8 млн га відносно чистих земель [7, с. 46]. За підрахунками експертів, за раціональної структури землекористування та відповідного наукового і ресурсного забезпечення, вона здатна забезпечити продуктами харчування від 140 до 180 млн осіб на рік [10, с. 60; 13, с. 75; 3, с. 37].

Та, незважаючи на те, що сільське господарство є однією з найважливіших сфер матеріального виробництва України, вона не в змозі забезпечити потреби у продовольстві. Урожайність основних видів сільськогосподарських культур у нашій державі у 2, а то й в 4 рази нижча, ніж у європейських країнах, земельно-ресурсний потенціал яких поступається нашому. Виробництво валової продукції сільського господарства в Україні в розрахунку на один гектар сільськогосподарських угідь становить 270 євро, тоді як у європейських країнах – понад 2 тис. євро, що свідчить про низьку культуру вітчизняного землеробства.

Використання земель в Україні визначається тенденціями, що склалися за радянських часів і полягали у прагненні до нарощування виробництва за рахунок збільшення частки ріллі. Це призвело до високого ступеня розораності земель. Станом на 1 січня 1990 р., було розорано 80% сільськогосподарських угідь. Навіть із зниженням за останні роки цей

показник значно перевищує аналогічний показник більшості країн світу. Станом на 1 січня 2010 р., питома вага ріллі в структурі сільськогосподарських угідь України становила 78%, тоді як в Англії, Франції, Німеччині – 28–32 %, у США – 15,8, у Канаді – 4,6, у Росії – 7,6. У середньому в ЄС розораність сільськогосподарських угідь становить 25,6%, а у високорозвинених країнах світу загалом – 11,8 %. За площею ріллі на душу населення Україна втричі перевищує середньоєвропейський показник [7, с. 159]. Показник забезпеченості земельними ресурсами у нашій державі становить 0,70 га на одну особу, в Європі – 0,25.

Таким чином, головною проблемою у сфері земельних ресурсів і землекористування в Україні є неефективний розподіл наявного земельного фонду за цільовим призначенням. Дисбаланс між площами окремих категорій земель зумовлює надмірне антропогенне та техногенне навантаження на землю, що призводить до порушення якісного та екологічного стану ґрунтів. Аналіз екологічної стабільності землекористування, який виконали А.М. Третяк і Д.І. Бамбідра шляхом розрахунку коефіцієнта екологічної стабільності, показав, що Україна є стабільно нестійкою (коефіцієнт екологічної стабільності менший ніж 0,33). За екологічного стабільно-нестійкого землекористування він змінюється у межах 0,34–0,35, за середньостабільного – 0,51–0,66, за стабільного – більше 0,67 [10, с. 60].

Разом усі ці проблеми призвели до катастрофічного зниження родючості ґрунтів, що створює загрозу продовольчій та екологічній безпеці держави. Надмірна розораність території призводить до збільшення площі еродованих сільськогосподарських угідь, яких в Україні уже близько 15 млн га. Щороку їх площа збільшується на 80–90 тис. га, внаслідок чого втрачається родючий шар ґрунту. Структурна незбалансованість земельного фонду погіршує ефективність використання та охорону земель.

Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно обґрунтовані норми. Розораність сільськогосподарських угідь в Україні на 01.01.2010 р. за даними Держкомзему становить 78%, тоді як в окремих областях досягає 88% у Черкаській і 90% у Херсонській областях.

Екологічний стан агроландшафту прийнято оцінювати за співвідношенням – рілля : природні кормові угіддя: ліси. Для України воно має становити 1:1,6:3,6 відповідно. Проте фактично це співвідношення інше: 1 – рілля; 0,2 – сіножаті і пасовища; 0,3 – ліси, що свідчить про розбалансування агроландшафту. За даними Держкомзему України загальна площа сільськогосподарських угідь, які зазнають згубного впливу водної та вітрової ерозії, складає 30,7%, дефляційно-небезпечні ґрунти займають 19,1% від загальної площі.

Унаслідок нераціонального використання орних земель

поширюються процеси деградації ґрунтів, поверхня яких порушується внаслідок зсувів, повеней, піддається ерозії, перезволоженню, підвищується кислотність або засоленість тощо. Погіршується екологічний стан сільськогосподарських земель. Так, 10,4 млн га (26,3%) сільськогосподарських угідь – це кислі ґрунти. Солонцюваті (середню і сильно) та засолені ґрунти складають 4,7 млн га (14,3%). Крім того, перезволожені і заболочені ґрунти охоплюють площу 3,9 млн га (10%), кам'яністі ґрунти – 5,4 млн га (1,4%) [1, с. 74].

Головною причиною, що дестабілізує екологічну ситуацію, є водна і вітрова ерозія та деградація. Щорічно згубної дії ерозії зазнає близько 36 % земель, деградації – до 60% чорноземів [10]. Однією з основних причин втрати продуктивності ґрунтів є змив гумусу та незбалансоване внесення органічних і мінеральних добрив. За даними Інституту ґрунтознавства і агрохімії УААН, за останні роки внесення органіки скоротилося майже у 20 разів, мінеральних добрив – у 5 [11, с. 11]. Особливо відчутним є дефіцит фосфору, якого вноситься майже в десять разів нижче від потреби [2, с. 47].

Вирішення перелічених проблем, на наш погляд, можливе лише за умови удосконалення системи державного регулювання земельних відносин. З цією метою на державному рівні необхідно вжити комплекс заходів, спрямованих на зниження розораності сільськогосподарських угідь, розроблення економіко-екологічного механізму землекористування. Для досягнення екологічної оптимізації потрібно вивести з інтенсивного обробітку непридатні для сільськогосподарського використання землі, запровадити нормативи і стандарти землекористування, розробити регіональні програми підвищення родючості ґрунтів та контролювати їх виконання. Для забезпечення економічної оптимізації треба передбачити штрафні санкції за неефективне користування землею, а особам, які здійснюють землеохоронні заходи - встановити податкові, кредитні та інші пільги.

Важливим завданням у сфері оптимізації земельного фонду України мають стати заходи щодо вилучення з інтенсивного обробітку деградованих і малопродуктивних земель, до яких відносяться сільськогосподарські угіддя. Ґрунти цих угідь характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним.

Згідно з наказом Мінагрополітики України та Президії УААН №26/33 від 3.04.2000 року «Про першочергові заходи щодо удосконалення землекористування», близько 9 млн га орних земель підлягає консервації і вилученню з інтенсивного обробітку. Це дасть можливість знизити рівень

розораності території до екологічно оптимального, сконцентрувати сільськогосподарське виробництво на кращих землях, що забезпечить отримання в середньому значно більшого об'єму продукції з одиниці площі та посилення її конкурентоспроможності.

Висновки. Світовий досвід показує, що підвищення ефективності аграрного виробництва можливе за умов інтенсивного використання ґрунтів, що характеризуються високим рівнем родючості і зниження вкладень в малопродуктивні землі.

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк В.М., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В.Присяжнюка, М.В.Зубця, П.Т. Саблука, В.Я.Меселя-Веселяка, М.М.Федорова. – К.: ННЦАЕ, 2011. – 1008с.
2. Бамбідра Д. Трансформація існуючих і формування нових землекористувань на екологічних засадах / Д. Бамбідра, В. Слінчук // Землепорядний вісник, 2006. – № 1. – С. 46–48.
3. Галушко В.П. Формування ринку землі в Україні / В.П.Галушко, Ю.Д.Білик, А.С.Даниленко. – К.: Вид-во «Урожай», 2006. – 277 с.
4. Державна земельна політика в Україні // Державна земельна політика в Україні: матер. круглого столу «Стан і стратегія сучасної земельної політики в Україні». – 21 травня 2009 р. – К.: Вид-во «Проба-П», 2009. – С. 9.
5. Заблоцький Б.Ф. Розміщення продуктивних сил України: Національна макроекономіка: навч. посібн. / Б.Ф. Заблоцький. – К.: Академ-видав, 2003. – 368 с.
6. Калінчик М.В. Рівень споживання продуктів харчування як основа розробки стратегії розвитку АПК / М.В. Калінчик, В.С. Шовкалюк // Економіка АПК, 2001. – № 3. – С. 20–25.
7. Кириленко І.Г. Актуальні питання ринку земель сільськогосподарського призначення / І.Г.Кириленко // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 44–46.
8. Оперативні дані Державного комітету України із земельних ресурсів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.komitet.ua/ru/node/295>
9. Ступень М.Г. Теоретичні основи державного земельного кадастру: навч. посібн. / М.Г.Ступень, Р.Й.Гулько, О.Я.Микула. – Вид. 2-ге, [стер.]. – Львів : Вид-во «Новий Світ-2000», 2006. – 336 с.
10. Третяк А.М. Земельні ресурси України та їх використання / А.М. Третяк, Д.І. Бамбідра. – К.: ТОВ «ЦЗРУ», 2003. – 143 с.
11. Федоров М.М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов / М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 4–18.
12. Хвесик М.А. Стратегічні перспективи раціоналізації землекористування в контексті соціально-економічного піднесення України / М.А. Хвесик // Економіка АПК, 2009. – № 3. – С. 24–29.
13. Юрченко А. Стан земельної політики в Україні / А. Юрченко // Державна земельна політика в Україні : матер. круглого столу «Стан і стратегія сучасної земельної політики в Україні». – 21 травня 2009 р. – К.: Вид-во «Либідь», 2009. – С. 75–85.